

Intrigerend land in Azië

China als eindexamenonderwerp

Voor het eerst sinds 1989 is de geschiedenis van het moderne China weer stof voor het eindexamen vwo. Dit is meer dan heugelijk nieuws. De geschiedenis van China is lang, bijzonder en fascinerend. Maar ook de toekomst van China intrigeert. Het land is hard op weg zijn vroegere dominantie te herwinnen. Welke historische verbanden zijn er te leggen tussen het oude en het nieuwe China?

Djurre Fijen is docent geschiedenis in Frankrijk.

Rechts: Qin Shi Huangdi riep zichzelf in 221 v.Chr. uit tot de eerste keizer van China. Tekening uit omstreeks 1850. Onder: Terracotta-leger, meegegeven aan het graf van Qin Shi Huangdi.

China is een land in groei. Het is bezig Japan te overvleugelen en dankzij zijn geografische ligging uit te groeien tot het belangrijkste land van Oost- en Zuidoost-Azië. De Chinese ambities houden daar niet op. Met het project de Nieuwe Zijderoute is China ook bezig het Euraziatische continent in economisch, cultureel en politiek opzicht ingrijpend te veranderen.¹ Tot nu toe is via de Asian Investment Bank (AIB) en het Silk Road Infrastructure Fund (SRIF) 140 miljard dollar opzijgelegd voor het netwerk aan wegen, spoorrails, waterwegen en havens dat het hele continent – van Indonesië tot het Midden-Oosten – moet gaan bedekken. Voor het ‘Chinese Marshallplan’ is dit slechts het begin en zullen de totale uitgaven tot 2049 in de triljarden gaan lopen en daarmee het eigenlijke Marshallplan als regionaal ontwikkelingsplan definitief in de schaduw stellen.²



Het is dus de moeite waard China serieus te (gaan) nemen. Maar er is meer. De Chinese beschaving is net zo oud als die van de oude Grieken. De Chinese geleerde Confucius leefde ongeveer een halve eeuw voor Socrates, de stamvader van de Griekse filosofie. Confucius leefde in een tijd van politieke instabiliteit die zelfs uitmondde in oorlogen, de Periode van de Strijdende Staten (475-221 v.Chr.). In zijn denken staat het streven naar harmonie en wijs regeren centraal, twee onderwerpen die ook bij Socrates en zijn leerling Plato centrale vraagstukken waren. In het denken van Confucius belichaamt de familiesfeer harmonieuze relaties. De aangeboden familierelaties bepalen wie we zijn: jongere broer van, oudere nicht van of kleinzoon van. De natuurlijke ordening van het gezin tilt Confucius naar het niveau van de samenleving: onderdanen zijn de jongste kleinkinderen van de keizer en dienen hem onvoorwaardelijk te gehoorzamen.³ Het keizerlijke systeem dat in 221 v.Chr. ontstond heeft deze denkwijze overgenomen en tot zijn politiek culturele kern gemaakt. Een robuuste kern, want het keizerrijk heeft, ondanks meerdere dynastieke wisselingen, standgehouden tot 1911.



¹ Het historische belang van de zijderoutes staat goed beschreven in: P. Frankopan, *The Silk Roads* (Bloomsbury 2016).

² Zie bijvoorbeeld de analyse van de goed ingevoerde journalist en politiek analist Pepe Escobar: tiny.cc/ATK3, laatst bezocht: 11-1-2019.

³ Voor een goede inleiding op Confucius, zie: BBC, *Genius of the Ancient World*, deel 3: Confucius. Ook te zien via Netflix.

⁴ M. Jacques, *When China Rules the World*, tweede editie (Penguin Books 2012), pp. 25-36 en 57-61.



Een handelskaravaan langs de zijderoute, 1375. Bron: Katalanischer Weltatlas.

Extreem moeilijk examen

De stabiliteit van het Chinese keizerrijk kan niet verklaard worden zonder te wijzen op de krachtige positie van de staat en de manier waarop hij erin slaagde de adel aan zich te binden. China was lang een agrarische samenleving, maar geen feodale. Edelen kregen een functie aan het hof als ambtenaar, mits zij het toelatingsexamen haalden. Deze examens waren extreem moeilijk. Een ambtenaar in spe moest 20.000 Chinese tekens beheersen. Ter vergelijking: iemand met een universitaire opleiding kent er vandaag de dag ongeveer 7000. Kinderen werden op hun derde jaar al hele dagen aan het studeren gezet. Jongens die uiteindelijk het examen haalden, traden toe tot de exclusieve kaste van de mandarijnen. Deze mandarijnen hebben zich altijd gezien als de voorhoede van het Chinese rijk – wellicht vergelijkbaar met de trots die ambtenaren van de Europese Commissie voelen, die zichzelf beschouwen als hoeder van de Europese Unie. De grootte van het Chinese rijk is een ander wezenlijk kenmerk. Ten tijde van de Qin-dynastie (221-206 v.Chr.) kende China naar schatting 20 à 30 miljoen inwoners en in het midden van de veertiende eeuw bedroeg dit bijna 60 miljoen: bijna net zoveel als in heel Europa. Vervolgens begon de bevolking te groeien tot 320 miljoen



rond 1820. Ook de economie groeide, waardoor China in de periode 1500-1800 het machtigste land ter wereld werd.⁴

Anders dan de Europese landen voelde China niet de drang om overzeese kolonies te stichten om zijn macht te consolideren. Integendeel, de Chinese macht in Oost- en Zuidoost-Azië was

Chinese mandarijnen in de negentiende eeuw. Bron: The Standard library of natural history, New York.

nog sterker dan daarvoor. De regionale tegen-
spelers waren onderworpen: Japan, Korea en
Vietnam vormden vazalstaten die in cultureel en
politiek opzicht schatplichtig waren aan Beijing.
De economische stagnatie die na 1820 optrad
gold in absolute en relatieve cijfers. In 1913 was de
economie nog steeds grotendeels agrarisch en in
absolute cijfers amper gegroeid ten opzichte van
1820: van 228,6 miljoen dollar tot 241,3 miljoen
dollar.⁵ Daarentegen begonnen West-Europese
landen, met name Engeland, in deze jaren hard
te groeien. Londen verving Beijing rond 1850 als
belangrijkste stad ter wereld.

Eeuw van vernedering

Vanwaar deze uitvoerige voorgeschiedenis op het
onderwerp China 1842-2001? De reden is simpel.
De syllabus stelt voor de periode 1842-1911 als
deelvraag: waardoor verloor China zijn positie als
regionale grootmacht? Dit is een terechte vraag,
maar in de toelichting wordt met geen woord
gerept over de Chinese uitgangspositie. De syl-
labus heeft alleen maar aandacht voor 'politieke
crises, hongersnoden en corruptie' die China in
de negentiende eeuw teisterden.⁶

Die crises waren er zeer zeker, maar dit is slechts
een deel van het verhaal. China onderging in
1842-1949 een 'eeuw van vernedering' omdat het
niet langer het rijk van het midden vormde, maar
naar de politieke marge verdween. Een voormali-
ge grootmacht die genadebrood moet eten, dat is
zoiets als een voormalige miljonair die moet gaan
bedelen. Binnen de Chinese cultuur is schande
het equivalent van het christelijke schaamtege-
voel: in deze periode leefde binnen China het
idee dat men de status en traditie te schande had
gemaakt, wat met een enorm verlies aan zelfver-
trouwen gepaard ging.

***'De syllabus legt erg de nadruk op het imperialisme
van de westerse machten, maar voor een goed
begrip van China is het nodig om de broedertwist
met Japan in het verhaal te betrekken'***

⁵ A. Maddison, *The World Economy: His-
torical Statistics* (Parijs
2003), pp. 249-251.

⁶ College voor
Toetsen en Examens,
Geschiedenis VWO:
Syllabus Centraal
Examen 2022 (versie 2,
juni 2018), p. 22, tiny.cc/k3CHI2, laatst bezocht:
12-1-2019.

⁷ Zie beeldbronnen
van de Bokseropstand
via tiny.cc/K3CHI3.



op het imperialisme van de westerse machten,
maar voor een goed begrip van China is het no-
dig om de broedertwist met Japan in het verhaal
te betrekken.

Onerlijke handelspraktijken

De animositeit tussen China en Japan is concreet
en voor mijn leerlingen veelal makkelijk te snap-
pen. De onerlijke handelspraktijken die aan de
Opiumoorlogen en Bokseropstand ten grondslag
lagen zijn iets abstracter, maar kunnen met de
bronnenopdracht van Linda van Valen concreter
worden gemaakt.⁷ Ik gebruik in mijn lessen vaak
het voorbeeld van de Engelse bank HSBC (Hong-
kong Shanghai Banking Cooperation) om aan te
geven dat de westerse machten in deze gebieden
zoveel geld omzetten dat er een speciale bank no-
dig was. Verder geeft de film *The last Emperor* een
mooi beeld van de verheven positie van de keizer
binnen het politieke bestel en de totale besluite-
loosheid die China in die jaren tarte.

Voor de liefhebber is het aardig om de vergelij-
king met Japan te maken. In de jaren 1852-1854
eisten de Verenigde Staten dat Japan zich zou
openstellen voor westerse machten. Om op gelijke
voet te komen moderniseerde Japan vanaf 1867
haar samenleving, politieke stelsel, economie en
leger ingrijpend: de Meiji-restauratie. De Chinese
keizers voelden deze noodzaak niet, of waren
te zwak om te handelen, en Japan begon in rap
tempo machtiger te worden dan China.

De periode 1911-1949 is een onoverzichtelijke en
kan het beste worden gezien als een van voortdu-
rende instabiliteit en oorlog. De republiek onder
leiding van Sun Yat-sen was zwak en verdeeld

en onder zijn opvolger Chiang Kai-shek lukte het China ook niet om weer baas te worden in eigen land. In 1927 begonnen de communisten een burgeroorlog tegen de zwakke en, tenminste in hun ogen, pro-westerse regering van Chiang Kai-shek. De Communistische Partij was vooral anti-imperialistisch en had een sterke machtsbasis op het platteland.

Rusteloze moderniseringspogingen

De communisten van Mao bestreden de nationale regering, maar stonden open voor een wapenstilstand toen Japan in 1931 Mantsjoerije binnenviel. Tot een gezamenlijk front tegen Japan is het wegens gebrek aan onderling vertrouwen nauwelijks gekomen. Chiang Kai-shek beschouwde de Communistische Partij als een grotere vijand dan Japan: 'De Japanners zijn een ziekte van de huid, de communisten van het hart.' Dit tekent zijn vertrouwen in de eigenheid van de Chinese cultuur, maar hij onderschatte hiermee de identiteitscrisis die door de Japanse bezetting was verergerd. Toch is China in deze periode niet uit elkaar gevallen. Waarom niet? Twee millennia van stabiliteit vormden een sterker cement dan een eeuw instabiliteit en bezetting van havensteden kon uithollen.

Mijn leerlingen vinden de periode 1911-1949 veelal verwarrend en hebben moeite om de grote lijn te zien. Het gebrek aan goede Nederlandstalige documentaires helpt hier ook niet bij. Ik laat ze meestal een volgorde-opdracht doen om hen

hierin te ondersteunen. De periode 1949-2001 is wat dat betreft eenduidiger, maar ook niet eenvoudig. Het eerste vijfjarenplan valt goed te begrijpen, want dat werd overgenomen uit de Sovjet-Unie. Maar de rusteloze moderniseringspogingen van Mao en de verschrikkingen die ze opleverden ('Laat duizend bloemen bloeien', de Grote Sprong Voorwaarts en de Culturele Revolutie) zijn met niets te vergelijken. De bereidheid van Chinezen om Mao te volgen en de waanzinnigheid van de Culturele Revolutie komen mooi aan bod in het boek *Selma* van Carolijn Visser. Zelf werk ik ook met Chinese propagandaposters om het totalitaire gehalte ervan aan te geven.⁸ Mao's megalomane moderniseringsprojecten moeten worden begrepen tegen de achtergrond van zijn persoonlijkheid en politieke filosofie van voortdurend activisme. China mocht nooit op zijn lauweren rusten. Mao stelde: 'Onze natie is als een atoom (...) als de kern van dat atoom wordt gesplitst, zal de vrijkomende thermische energie een werkelijk enorme kracht bezitten.'⁹ Dergelijke uitspraken zet ik vaak tegenover die van zijn opvolger Deng Xiaoping. Deze behoedzame pragmaticus verklaarde ooit: 'Het maakt niet uit of de kat zwart of wit is, zolang ze maar muizen vangt.' Ofwel, China moest economisch gaan groeien. Het contrast tussen deze twee leiders kan haast niet sterker en geeft aan dat de Communistische Partij ook erg flexibel is: binnen een paar jaar na Mao's dood werden de deuren opengezet voor het kapitalisme. ►

⁸ Zie bijvoorbeeld: chineseposters.net.

⁹ Kissinger, *Over China* (De Bezige Bij 2011), p. 105.

Eerste Opiumoorlog:
Britten bestormen
Xiamen, 26 augustus
1841. Bron: Anne S.K.
Brown Military Col-
lection.



¹⁰ Terlouw e.a., *Dwars door China* (2018), aflevering 6: De fabriek van de wereld.

¹¹ R. Goedknegt en H. Tuithof, 'China verdient een plaats in de geschiedenisles', in: *Kleio* 1 (2018), pp. 14-17.

Problemen van individualisering

De televisieserie *Dwars door China* van Ruben Terlouw wijdt een hele aflevering aan China's (hernieuwde) opening naar de wereld. Er wordt ingezoomd op Shenzhen, de eerste Speciaal Economische Zone waarin buitenlandse investeringen waren toegestaan.¹⁰ De economische politiek van Deng en de problemen van individualisering die economische voorspoed met zich meebrengt, worden goed uitgelegd en het toenemende enthousiasme voor voetbal wordt gepresenteerd als nieuw bindmiddel voor de samenleving. Erg mooi is ook het jongetje dat in de nationale jeugdselectie speelt omdat hij zijn ouders trots wil maken. Het oude China van Confucius is nog altijd aanwezig, ondanks Mao's communisme.

ook niet over van informatie.¹¹ Maar het kan nog erger. Het enige schoolkatern over China dat de afgelopen jaren beschikbaar was, heet *Made in China: geschiedenis voor de Tweede Fase*. Of hier sprake is van arrogantie of onwetendheid heb ik de uitgever nooit gevraagd. Ik vind het nogal lef hebben om tweeduizend jaar geschiedenis van een van de belangrijkste en intrigerendste landen ter wereld te reduceren tot een fabriek. Als we de afbeelding op de kaft mogen geloven, een textielfabriek. Alsof China niets meer is dan een kleermaker voor het Westen. Ik hoop dat mijn artikel heeft laten zien dat China zoveel meer is en ik hoop dat het de komende jaren de aandacht gaat krijgen die het verdient. ■

'Het oude China van Confucius is nog altijd aanwezig, ondanks Mao's communisme'

Een interessante vraag om met de leerlingen te bespreken is of economische voorspoed altijd samengaat met democratie en politieke vrijheden. Deze vraag kan ook besproken worden in het kader van de studentenopstand in de zomer van 1989 en de demonstratie op het Plein van de Hemelse Vrede.

Tot nu toe is China in het Nederlandse geschiedenisonderwijs nogal onderbelicht gebleven. Het is slechts twee keer een eindexamenonderwerp geweest en de lesmethodes geschiedenis lopen

Verder lezen en kijken

Frankopan, P., *The Silk Roads: A new History of the World* (Londen 2015).

Goedknegt, R. en Tuithof, H., 'China verdient een plaats in de geschiedenisles', in: *Kleio* 1 (2018).

Hughes, B. e.a., *Genius of the Ancient World* (BBC 2015).

Jacques, M., *When China Rules the World*, 2^{de} editie (Londen 2012).

Kissinger, H., *Over China* (Amsterdam 2011).

Maddison, A., *The World Economy: Historical Statistics* (OESO, Parijs 2003).

Terlouw, R. e.a., *Dwars door China* (VPRO 2018).

Visser, C., *Selma: aan Hitler ontsnapt, gevangene van Mao* (Amsterdam 2016).



Een jonge Mao
gebeeldhouwd in een
berg in Changsha.